
ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА, ГІСТОРЫЯ І КУЛЬТУРАЛОГІЯ

Марына Варабей (Мінск, Беларусь)

ХРЫСЦІЯНІЗАЦЫЯ ВКЛ ВАЧЫМА УЛАДЗІСЛАВА СЫРАКОМЛІ Ў ГІСТАРЫЧНАЙ ПАЭМЕ «МАРГЕР»

Уладзіслаў Сыракомля ўвайшоў у гісторыю беларускай літаратуры ў амплуа «лірніка вясковага» за сваю блізкасць да народнай традыцыі, з якой быў знаёмы з малых гадоў, вывучэнне лакальнай вусна-паэтычнай творчасці, за стварэнне маляўнічых выяў прыроды і будзённасці землякоў-сялян, любоў да іх працы, спачуванне ім. Такой любоўю прасякнутыя гавэндзі, ці, як іх інакш называюць, — гаворкі альбо гутаркі пісьменніка — хрэстаматыйныя творы Сыракомлі. Яны шчыра перакладаліся на беларускую мову з пачатку XX ст. — у нашаніўскі перыяд і пазней, за савецкім часам, што абгрунтавана і ідэалогіяй той эпохі — увагай да працоўных мас, у тым ліку і да сялянства. Перакладаюцца творы Сыракомлі да нашых дзён. Мы маем магчымасць чытаць Сыракомлю па-беларуску дзякуючы Янку Лучыну, Альберту Паўловічу, Гальяшу Леўчыку, Язэпу Лёсіку, Янку Купалу, Уладзіміру Дубоўку, Максіму Лужаніну, Яўгеніі Пфляўмбаўм, Кастусю Цвірку, Уладзіміру Мархелю, Генадзію Кісялёву, Ірыне Багдановіч і іншым. Маюцца даследаванні, якія асвятляюць жыццё і творчы шлях Уладзіслава Сыракомлі, яго бясспрэчныя сувязі з Беларуссю і беларушчынай. Сярод іх можна назваць працы «Дарога ў сто год» (нарыс), «Слова пра Сыракомлю. Быт і культура беларусаў у творчасці “вясковага лірніка”» Кастуса Цвіркі; «Лірнік вясковы», «Вяшчун славы і волі», «Творчасць Уладзіслава Сыракомлі» Уладзіміра Мархеля; «Уладзіслаў Сыракомля. Лірнік Зямлі беларускай» Алеся Марціновіча і інш.

Уладзіслаў Сыракомля вывучаў беларускае краязнаўства і гісторыю, пра што сведчыць яго проза, маркіраваная даследчыкамі як нарысы альбо нататкі, сярод іх, напрыклад, добра знаёмыя беларускім гісторыкам і літаратуразнаўцам «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах», «Мінск», «Нёман ад вытокаў да вусця».

Значнаму пласту твораў Уладзіслава Сыракомлі не нададзена належнай увагі беларускіх перакладчыкаў і даследчыкаў. Перадусім гэта буйныя ліра-

эпічныя і драматычныя творы. Сярод іх паэмы і драмы вершам (драматычныя паэмы). Некаторыя перакладаліся фрагментарна, як паэма «Urodzony Jan Dębogóg» («Дабрародны Ян Дэмбарог») — яе часткова пераклалі У. Мархель і К. Цвірка, «Córa Piastów» («Дачка Пястаў») — фрагментарна апублікавана ў перакладзе К. Цвіркі. Сярод драматычных твораў можна назваць «гістарычную драму з XVII веку» «Możnowładcy i sierota (Zofija Xięniczka Słucka)» («Магнаты і сирота, або Зоф'я, князеўна слuckкая»), перакладзеную на беларускую мову і даследаваную Ірынай Багдановіч. Гэтыя і іншыя творы патрабуюць больш дасканалых літаратуразнаўчага аналізу, што дазволіць глыбей асэнсаваць гістарычныя падзеі, якія адлюстраваны пісьменнікам, раскрыць іх значнасць.

Сярод іх і паэма «Margier» («Маргер»), якая пабачыла свет у 1855 годзе, аднак да гэтага часу не перакладзена на беларускую мову (рускамоўны ж пераклад з'явіўся яшчэ ў 1888 годзе дзякуючы Ліадору Пальміну). На хвалі паэтызацыі далёкай мінуўшчыны Сыракомля бярэ за аснову гэтага ліра-эпічнага твора падзеі XIV ст., дзеянне адбываецца ў замку князя Маргера ў Пулене (польск. Punic, бел. Пуні, рус. Пунэ — у часы Сыракомлі мястэчка Троцкага павета Віленскай губерні). У паэме паўстаюць грамадзянскасць, патрыятызм, палітычныя, рэлігійна-філасофскія, маральна-этычныя праблемы герояў, каханне — усё гэта ўвасоблена на фоне маляўнічых мясцовых краявідаў і рэалістычных батальных сцэн.

Некалькі ключавых ліній сюжэту паэмы ствараюць агульную карціну, адлюстраваную аўтарам на аснове гісторыі крыжовых паходаў на Вялікае Княства Літоўскае. Вобразы галоўных герояў сплітаюцца ў цэласную матрыцу, у межах якой і дзейнічаюць. Сам Сыракомля ва ўступным слове да паэмы вылучае постаці гістарычныя і выдуманя. Сярод чыста гістарычных называе: князя Маргера, старую літоўскую варажбітку, Магістра крыжакоў — аўтар «стараўся выявіць згодна з узорам летапісаў», а таксама Рансдорфа Варнэра, які згадваўся ў хроніках. Дзеля выяўлення тыповых характараў дзяўчат і ваяроў старога Літвы Сыракомля ўводзіць у паэму такіх персанажаў, як Эгле і Лютаць.

Рэалістычнасць і гістарычнае апірышча адлюстраваных Сыракомлем падзей можна абгрунтаваць паводле матэрыялаў з разнастайных па часе крыніц. Пра замак Пулен і яго захоп крыжакамі маюцца звесткі ў «Хроніцы» Мацея Стрыйкоўскага [4, с. 309–312], згадвае ў сваёй «Істории России с древнейших времен» гісторык Сяргей Салаўёў у кантэксце характарыстыкі хрысціянізацыі Усходняй Еўропы пры князях Альгердзе і Кейстуте. Маюцца звесткі пра гэтыя падзеі і ў даследаваннях XX ст., напрыклад, у нарысе Міколы Ермаловіча «Старажытная Беларусь» [1, ст. 35–36]. Ва ўсіх названых крыніцах падкрэсліваюцца выключна асцярожныя норавы літоўскіх князёў, якія не жадалі залежнасці ні ў рэлігійных, ні ў тэрытарыяльных, ні ў палітычных адносінах. Уладзіслаў Сыракомля паказвае перыяд, калі многія

вялікія князі дагэтуль прымалі ўжо хрысціянскую веру. Гістарычна, трэба сказаць, заходняя культура пранікала на тэрыторыі Літвы ў хвіліны кароткага вайсковага заціска.

Паводле С. Салаўёва падзеі ў Пунэ апісаныя наступным чынам: «У 1336 годзе прыехаў у Прусію маркграф Брандэнбургскі, граф Генебергскі і граф Намурскі са шматлікімі войскамі, каб дапамагачь Ордэну ў вайне з язычнікамі. Магістр Ордэна скарыстаўся зручным выпадкам, рушыў разам з паплечнікамі на Літву і асадыў Пунэ, астражак, які служыў прытулкам для Літвы, што вярталася з набегам. На гэты раз у астражку схавалася чатыры тысячы мясцовых жыхароў з жонкамі, дзецьмі і з усёй маёмасцю. У хрысціянскім апалчэнні было шмат вайсковых машын, якія так паспяхова білі ў сцены астражка, што абложаныя хутка заўважылі немагчымасць абараняцца надалей і, нягледзячы на тое, вырашылі лепш загінуць з жонкамі і дзецьмі, чымся скарыцца ворагу; бараніліся да апошняга, страцілі шмат народу на вылазках; усе, хто быў здольны да бою, былі параненыя, а між іншым частка сценаў была расхістана таранамі, другая ж — пагражала абрынуцца ад падкопаў. Тады ліцвіны перабілі жонак і дзяцей, паклалі трупы іх на велізарнае вогнішча, награвушчанае пасярод умацавання, падпалілі яго і пачалі самі забіваць адзін аднаго, большую частку забіў Маргер, начальнік крэпасці, пакляўся, што па смерці сваіх паплечнікаў пазбавіць жыцця самога сябе; моцна дапамагла Маргеру адна старая, якая абезгалоўіла сякерай сто ратнікаў і пасля ўчыніла самазабойства на вачах у непрацягла, якія ўваходзілі ва ўмацаванне. Немцы без перашкодаў узялі крэпасць; ліцвіны, што засталіся ў жывых, самі кідаліся пад удары мячоў. Маргер стрымаў сваё слова: ён біўся яшчэ з суполкаю адчайных адважных і, калі ўсе яны загінулі, рынуўся ў сутарэнні, дзе схваў сваю жонку, забіў адразу яе, а пасля і самога сябе» [3, с. 244–246]¹.

У С. Салаўёва гэты кароткі апавед прыводзіўся ў якасці чарговага пацвярджэння таго, наколькі нялёгка было змагацца з ліцвінамі: нават калі крыжакі перамагалі, то не атрымлівалі шанца займець якіясьці выгоды з захопу, аказваліся ў патавым становішчы.

Уладзіслаў Сыракомля ў паэме падкрэслівае, што ў замку большасць людзей не вайскоўцы, ды і ўзбраенне не такое магутнае, як у падрыхтаваных немцаў. Увогуле, і ў крыніцах адзначаецца, што крыжакі з цяжкасцямі ваявалі на землях ВКЛ, нават пры лепшай падрыхтаванасці. У «Маргеры» апісаны момант, дзе выяўлена поле пасля бою, якое заслана цэламі ваяроў, сцэна гаворыць сама за сябе:

Strasny był widok pola: na zdeptanej ścierni
Leżą martwe Litwiny i Niemcy pancerni;

¹ Пераклад з рускай мовы наш. — М. В.

Na jednych lniana odzież i osłony rysie,
Na drugich jasna blacha promieniami lśni się [2, c. 10].

Пісьменнік падкрэслівае чыста захопніцкі характар крыжовых паходаў: вынішчэнне мясцовага насельніцтва, рабаўніцтва, захоп палонных — неад’емныя атрыбуты распаўсюду хрысціянства.

Раскрываючы норавы рыцараў-крыжакоў, якія не адпавядаюць хрысціянскаму светапогляду, падкрэсліваючы фармальны падыход у абрадах і традыцыях, пісьменнік высвятляе сапраўдныя падставы паходаў. Яскравыя апісанні таго, як пасля бою ваяры спавядаюцца, а раницю зноў можна ісці забіваць. Ствараецца ўражанне, што чалавечае жыццё нічога для іх не вартае, а крыжакі бы спісаныя з герояў сярэднявечнага фальклору: пражыты да багатыя, слабыя да плоціх уцехаў, недалёкія. Дарэчы, вобраз Рансдорфа супрацьпастаўляецца кагорце папачнікаў. Разам з тым Уладзіслаў Сыракомля абсалютна не ідэалізуе ваяроў-ліцвінаў. Яны роўна такія ж вайскоўцы, салдаты, якія ведаюць сваю справу:

Litwin zemstą kipiący, a na jęki głuchy,
Odziera z szyj rycerskich złociste łańcuchy,
Odziera miecz od boku, szarpie hełm bogaty,
I płaszcze z krzyżem Pańskim rozdziera na szmaty;
Albo żyłaste ręce, jako sępie szpony,
Zapuszcza w trupa broń, we włos utrefiony,
I targa, i znieważa ostatki człowieka,
Gdzie słyszy bicie serca, pierś na pół rozsieką [2, c. 11].

Вельмі паказальны момант, калі рыцар Маргера знаходзіць паўмёртвага Рансдорфа, спачатку схіляецца да яго, бачыць, што чалавек жывы, а пасля, пазнаўшы ў ім ворага, гатовы адразу ўчыніць расправу.

Ваяры-ліцвіны змагаюцца, баронячы сваё. Хоць нейкім чынам яны апраўданы ў сваіх паводзінах, бо тут нападаюць не першыя.

У той час, як рыцары-крыжакі ўжываюць сабе ліцвінаў шматбожнікамі, успрымаючы іх веру нібы нецывілізаваныя перажыткі мінуўшчыны, язычнікі бачаць вытаптаных палаткі і спаленыя вёскі. Трэба сказаць, што ліцвінаў у Сыракомлі мы бачым праз апавядальніка, які спачувае і літоўскай зямлі, і людзям. Акрамя таго, пісьменнік звяртае асабліваю ўвагу на тое, як ліцвінаў бачыць палонны Рансдорф, якога забралі з поля бою як ахвяру, пакінулі жыць. Акрамя таго, юнак знаходзіць у чужынскім замку тое, што прымушае яго пазбыцца ўсяго ўбачанага за сценамі муроў Маргера (каханне да Эгле, але гэта іншая гісторыя). Але палітычныя амбіцыі крыжацкага магістрата змусяць Рансдорфа ісці на Літву. Наступны паход абгрунтоўваецца тым, што бліжэйшыя да Пулены землі падпарадкаваныя.

Не трэба доўга распаўядаць пра тое, што хрышчэнне Літвы адбывалася цягам папярэдніх стагоддзяў і хрысціянскае веравызнанне прымалі літоўскія князі ў адпаведнасці са сваімі ўласнымі памкненнямі, якія часта грунтаваліся на асабістых, дзяржаўных, палітычных запатрабаваннях — вялікія князі і знаць аддавалі перавагу ці ўсходняй, ці заходняй традыцыі. Фактычна, падзеі, апісаныя Сыракомлем, адлюстроўваюць наступны, экспансійны працэс, які мала дастасаваўся да рэлігіі, а тым больш да веры і маралі.

Уладзіслаў Сыракомля апавядае пра адну лакальную падзею, нават здарэнне з гісторыі Літвы, відавочна, намагаючыся, з аднаго боку, стварыць агульную карціну, асэнсаваную веды з мінуўшчыны, скласці пэўны заканамерны абрыс таго часу. З другога — паказаць выключнасць галоўных герояў, іх паводзінаў у крытычных абставінах. Маргер, постаць гістарычная, моц, розум і сэрца Літвы, прымае апошнія для сябе рашэнне, на цяперашні погляд распачнае, але адзінае. Рансдорф жа, больш мяккі за сваіх папачнікаў, не абдзелены розумам, глыбейшае веры і не меншае адданасці службе, бачыцца чалавекам наступнай эпохі, з надзеяй на змены і вырашэнне мірным шляхам (што на фоне апісанага практычна немагчыма).

Літаратура

1. Ермаловіч, М. Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд / М. Ермаловіч. — Мінск: Выдавецкі цэнтр «Бацькаўшчына»; МП «Бесядзь», 1994. — 91 с.
2. Margier, poemat z dziejów Litwy. Poezye Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli) z portretem autora. Tom II // Nowa Biblioteka pisarzy polskich. Tom XIV. Nakładem Karola Miarki. Mikolów. — Warszawa, 1908. — 328 s. // Wikimedia Commons [Electronic resource]. — Mode of access: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Poezye_Ludwika_Kondratowicza_tom_I-II.djvu&page=10. — Date of access: 23.01.2015.
3. Соловьев, С. М. История России с древнейших времен / С. М. Соловьев; отв. ред.: И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев // Сочинения: в восемнадцати книгах. — Книга II. — Москва: Мысль, 1988. — 765 с.
4. Стрыйковский, М. О началах, истоках, достоинствах, делах рыцарских и внутренних славного народа литовского, жмудского и русского, доселе никем не исследованная и не описанная, по вдохновению божьему и опыту собственному / М. Стрыйковский; пер. В. Т. Поляковский. — Часть I. — Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2015. — 448 с. // Google Books [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://books.google.by/books?id=lbc5CwAAQBAJ&pg=PA311&lpg=PA311&dq=замок+Пулен&source=bl&ots=5ZPmxc2La&sig=u06ObH_k63meONKMG438b-x1F3A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjnyPjdmLvNAhX1jiwKHARRB-Q6AEIGjAA#v=onepage&q=%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BA%20%D0%9F%D1%83%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BD&f=false. — Дата доступа: 12.05.2016. (Паводле выд.: Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi. — Кёнігсберг, 1582.)